

<https://doi.org/10.18778/1733-0319.27.18>

Anna DZIAŁAK-SZUBIŃSKA

Uniwersytet Warszawski

 <https://orcid.org/0000-0001-8576-1674>

**W OBRONIE INFANTA EDWARDA
– DRUKI Z KOLEKCJI PORTUGALSKIEJ
BIBLIOTEKI NARODOWEJ
[BIBLIOTECA NACIONAL DE PORTUGAL]
I WYBRANE ASPEKTY RAMY
LITERACKO-WYDAWNICZEJ**

DEFENDING D. DUARTE OF PORTUGAL – PRINTS FROM THE COLLECTION
OF NATIONAL LIBRARY OF PORTUGAL [BIBLIOTECA NACIONAL
DE PORTUGAL] AND ITS PARATEXTS

This paper focuses on one important aspect of the Post(-Restoration) period (1640–1668) in Portugal, *i.e.* the defense of D. Duarte of Portugal (1605–1649), brother of the Portuguese king, John IV. As the Restoration War set two kingdoms – Spain and Portugal against each other – D. Duarte was kept prisoner in the Castello Sforzesco in Milan. The paper examines a literary aspect of D. Duarte’s story. It is based on a corpus retrieved from the National Library of Portugal that contains 19 texts published between 1641 and 1652, in different languages, and representative of different literary genres. Following Gustavo Kelly de Almeida (2011), who analysed a similar corpus at the National Library of Brasil [Biblioteca Nacional do Brasil], and Vanda Anastácio’s (2007) insights, the paper shows how the prints uphold the fight to liberate D. Duarte of Portugal. To make it clear, the paper offers a paratextual study of selected prints. At the same time the paper studies the importance of fixed formulas and topoi versus political utility and individualised elements.

Keywords: D. Duarte of Portugal, Post(-restoration), history of Portugal, paratexts

Słowa kluczowe: infant Edward, (post)restauracja, historia Portugalii, rama literacko-wydawnicza

Wstęp

W artykule przyglądam się jednemu z epizodów portugalsko-hiszpańskiej wojny o restaurację (1640–1668) – portugalskim staraniom o uwolnienie infanta Edwarda (1605–1649), brata króla Jana IV Braganzy. Infant był więziony przez osiem lat w mediolańskim zamku Sforzów, a istotne wsparcie dla działań dyplomatycznych stanowiła literatura (Kelly de Almeida 2011). Trzeba tu bowiem pamiętać, że w toku długotrwałego konfliktu zbrojnego, Portugalia i Hiszpania korzystały ze wsparcia wielu pisarzy.

W artykule skupiam się na walce o uwolnienie infanta widzianej właśnie przez pryzmat tematycznych druków portugalskich z Portugalskiej Biblioteki Narodowej [Biblioteca Nacional de Portugal]. Korpus do analizy stanowi dziełtność tekstów wydanych drukiem w latach 1641–1652. Druki te zostały przygotowane i opublikowane w różnych językach i przynależą do różnych gatunków literackich. Podążając za ustaleniami Gustava Kelly’ego de Almeidy (2011), pokazuję, jak teksty te wpisują się w sprawę infanta Edwarda. W ramach analizy przyglądam się bliżej adresom wydawniczym, kwestiom językowym i tematyce druków. Następnie proponuję szczegółowe studium wybranych elementów ramy literacko-wydawniczej, w szczególności prologów i dedykacji. Pokazuję – w oparciu o wybrane teksty z korpusu – w jaki sposób autorzy wykorzystali potencjał elementów wprowadzających do walki o wolność infanta. Uwypuklam także wspierającą rolę wybranych elementów paratekstualnych. Zwracam wreszcie uwagę na tradycyjne zabiegi retoryczne, sięgające korzeniami czasów antycznych. Elementem analizy jest zatem także nowożytna adaptacja klasycznych modeli.

Kontekst historyczny

W latach 1580–1640 Portugalia i Hiszpania były połączone unią personalną. Po wygaśnięciu głównej linii rodzimej portugalskiej dynastii Avis, walkę o portugalski tron wygrał spokrewniony z ostatnim portugalskim monarchą Filip II Habsburg – syn Karola V i portugalskiej infantki, Izabeli. Cezura końcowa unii to 1 grudnia 1640 roku. To wtedy miał miejsce zamach stanu, który wyniósł do władzy Jana, księcia Braganza. Ten zaś objął tron jako Jan IV i zainaugurował nową dynastię – Braganzów. W następstwie przewrotu, Portugalia i Hiszpania znalazły się w stanie wojny, która, jak już wiemy, trwała dwadzieścia osiem lat.

Wojna o restaurację to wiele różnych wydarzeń, mikrokonfliktów i wątków: starcia zbrojne, zabiegi dyplomatyczne, zamachy... Ivo Delgado (1986: 91) zaznacza jednak, że to historia infanta Edwarda jest jednym z najbardziej poruszających epizodów wojny hiszpańsko-portugalskiej. Edward brał udział w wojnie trzydziestoletniej, na służbie u Ferdynanda III, gdy Jan IV został ogłoszony królem Por-

tugalii. Nie zdążył wrócić do ojczyzny: cesarz pozbawił go wolności, a następnie przekazał Hiszpanom. Infant najpierw był przetrzymywany w Passau, następnie w Gratzu, a ostatecznie został przewieziony do Mediolanu i tam odizolowany w zamku Sforzów. Infant, świadom swojego położenia, zabiegał o uwolnienie. Jeszcze z Gratzu wysłał list do Cesarza podkreślając, że spotkała go wielka niesprawiedliwość. Wyrażał także obawy o swoje dalsze losy, tj. o przeniesienie do Mediolanu i wskazywał, że takie traktowanie stanowi naruszenie praw gościnności i wiary (list datowany na 6 marca 1642 roku, Ayres 1918: 34). Korespondencja dotycząca infanta płynęła zresztą szerokim strumieniem, a w samą sprawę uwolnienia było zaangażowane szerokie grono osób, wśród których prym wiódł hrabia Vidigueira, markiz Niza – Vasco Luís da Gama. Był on portugalskim ambasadorem w Paryżu w latach 1642–1646 oraz 1647–1649 i realizował oficjalne instrukcje dotyczące uwolnienia infanta (więcej o ambasadzie w Paryżu por. Prestage 1919; zob. też Kelly de Almeida 2011). Liczono na to, że uwolnienie infanta uda się wynegocjować podczas rozmów kończących wojnę trzydziestoletnią. Zabiegano też o wsparcie Karola I Stuarta, oferując mu broń przydatną w walce z Parlamentem¹, a także produkty spożywcze typowe dla Portugalii: wino z Madery, rodzynki, etc. (Prestage 1916: 25–26; BPE-RES cod. CVI/2-8: fol. 23v-24r). W sprawie mediowała również chociażby Francja, oczywiście za stosownym wynagrodzeniem (Freire Costa, Soares da Cunha 2006: 230). Pomimo wielkiego zaangażowania, ten epizod wojny o restaurację nie skończył się przysłowiowym *happy endem*. Walka o uwolnienie infanta trwała praktycznie aż do jego śmierci we wrześniu 1649: umowa dotycząca warunków zwolnienia z zamku Sforzów w Mediolanie została sygnowana zaledwie miesiąc wcześniej (Freire Costa, Soares da Cunha 2006: 230).

Korpus z Portugalskiej Biblioteki Narodowej

Przyjrzyjmy się teraz korpusowi z Portugalskiej Biblioteki Narodowej (zob. Aneks I). Skupimy się na następujących elementach:

- język druków;
- adresy wydawnicze, w tym autor i drukarz, a także osoby, którym prace są dedykowane;
- kwestie związane z cenzurą;
- tematyka i okoliczności wydania (uwięzienie infanta, przeniesienie do Mediolanu, zabiegi o uwolnienie, śmierć, etc.);
- perswazyjny wymiar tytułów prac.

W Portugalskiej Bibliotece Narodowej, jak już wspomniałam, znajdziemy co najmniej dziewiętnaście okolicznościowych druków poświęconych infantowi. Wyselekcjonowane pozycje są w większości powiązane z hasłem przedmiotowym

¹ Okres ten zbiega się w czasie z angielską wojną domową.

*Infante Duarte*². Hasło odpowiada 108 rekordom z katalogu on-line³ przy czym nie wszystkie są związane z interesującym nas tu bohaterem. Dodatkowo nie wszystkie prace, które traktują o infancie są uwzględnione przy tak sformułowanym zapytaniu. Lista została zatem uzupełniona o pracę, którą udało się zidentyfikować podczas dodatkowych wyszukiwań. Infant Edward jest głównym bohaterem tych druków, ale należy pamiętać, że korpus można rozwinąć o teksty, które zawierają informacje o tej postaci, choć są poświęcone szerszym kwestiom, np. *Lusitania Liberata* (1645) Antóniego de Sousy de Macedo, którą także znajdziemy w Portugalskiej Bibliotece Narodowej (w większej liczbie egzemplarzy oraz w dwóch wariantach). Dodatkowo do korpusu można by także włączyć tematyczną rycinę ze względu na jej ściśle powiązanie z konkretnymi drukami (zob. Aneks 1). O ile wszystkie zasoby drukowane z Portugalskiej Biblioteki Narodowej są zarejestrowane w katalogu on-line, inaczej przedstawia się sytuacja z zasobami rękopiśmiennymi: tu należy sięgnąć do kompletnego katalogu kartkowego. Wstępne rozeznanie pozwala jednak stwierdzić, że w Portugalskiej Bibliotece Narodowej znajdziemy tematyczne manuskrypty. Przy czym w artykule, ze względu na przyjętą optykę, skupiam się wyłącznie na typografii.

Przyglądając się dziewiętnastu pracom zidentyfikowanym w Portugalskiej Bibliotece Narodowej (por. Aneksy 1 i 2) widzimy, że:

- czternaście wydano drukiem w Lizbonie, jedną w Coimbrze, jedną w Paryżu. Dla pozostałych brak danych;
- jedna wyszła spod prasy drukarskiej w 1641 roku, po jednej w 1642, 1643 i 1645, trzy w 1649, sześć w 1650, po jednej w 1651 i 1652. Dla pozostałych dane nie są zaś precyzyjne: druki wyszły po 4.02.1641 lub po 3.09.1649 (identyfikacja za katalogiem Portugalskiej Biblioteki Narodowej. Jest ona związana z treścią tekstu nawiązującą bądź to do uwięzienia infanta, bądź to do jego śmierci) (zob. Aneks 2);
- większość druków jest wydana w języku portugalskim⁴ (zob. Aneks 2) – aż czternaście (w tym tłumaczone z łaciny); trzy po hiszpańsku; po jednym po łacinie i po francusku (w tłumaczeniu z hiszpańskiego⁵);
- teksty są pisane zarówno wierszem, jak i prozą. Znajdziemy wśród nich następujące gatunki: elegia, manifest, pieśń, mowa, kazanie, panegiryk czy traktat. Teksty są zasadniczo perswazyjne, utrzymane w tonie pochwalnym;
- druki są różnej objętości: od bardziej obszernych po takie, które liczą zaledwie kilka kart. Łączy je natomiast format: 4o. Zaledwie jedna z prac ma format folio;

² Dane wyselekcjonowane w 2023 roku.

³ <https://catalogo.bnportugal.gov.pt> (30.09.2023).

⁴ Jest to język wiodący tekstu. Jak zobaczymy, nie wyklucza obecności elementów w innych językach.

⁵ Faktycznie – oryginał to *El principe vendido, o venta del inocente y libre principe Don Duarte Infante de Portugal, celebrada en Vienna: a 25. de Junio de 1642*. Obie wersje językowe wydano w 1643 roku. Na marginesie pokazuje to w ciekawy sposób, jak teksty wchodzą we wzajemne interakcje, a autorzy powielają myśli zawarte w innych pracach.

– każdemu rekordowi odpowiada konkretna liczba druków, a ta sięga nawet kilkunastu egzemplarzy, jak to ma miejsce w przypadku pracy Dioga de Aredy (zob. Aneks 1).⁶

Większość druków jest wydana w języku portugalskim i prawdopodobnie zostały przygotowane na rodzimy rynek wydawniczy: wspierały walkę o wolność infanta „od wewnątrz”, mobilizowały i informowały. Przy czym fakt, że pięć z dziewiętnastu druków, a więc 26%, zostało wydanych w językach obcych (łacina, francuski i hiszpański) wskazuje, że odbiorcą treści byli także obcokrajowcy, zarówno ci relatywnie przychylni portugalskiej sprawie (Francuzi), jak i wroddzy (Hiszpanie). Autorzy pragnęli dotrzeć do szerszej publiczności za pośrednictwem łaciny – choć tylko jeden tekst z korpusu jest napisany w tym języku, wśród tekstów portugalskojęzycznych znajdziemy takie, które mają równoległe wydania łacińskie. Jest to np. manifest Sousy Coutinha, który – jak wskazuje tytuł – stanowi tłumaczenie tekstu wydanego w Szwecji po łacinie przez drukarza Petera van Selowa: *Reverendissimis ... dominis, ordinibus Sacri Romani imperij & eorum legatis, Ratisbonae congregatis ... Franciscus de Sousa Coutinius a consilliis* (1641). Łacińskiej wersji nie posiada co prawda Portugalska Biblioteka Narodowa, ale dysponuje nią Królewska Biblioteka w Sztokholmie [Kungliga Bibliotek-et]⁷. Z kolei według świadectwa Villa Real, jego hiszpański i francuski tekst to „rozbudowana i poprawiona” wersja *Innocentis et liberi principis...* Moniza de Carvalho (Galbarro García 2017: 22). Nadmienmy, że portugalskojęzyczna praca Antóniego de Mirandy Henriquesa, *Obelisco funebre ao serenissimo infante D. Duarte...* zawiera komponenty poetyckie sporządzone w wielu językach europejskich, w tym po łacinie i po włosku. W korpusie są zatem także teksty, które miały przekonać do portugalskich racji obcokrajowców. Warto tu podkreślić, że odbiorcy zostają zidentyfikowani na poziomie tytułów lub innych elementów ramy literacko-wydawniczej. Są to zazwyczaj elity (np. książęta, królowie) i całe narody (republiki). Współgra z tym perswazyjny charakter manifestów.

Ważnych informacji dostarcza już kilka pierwszych kart dzieł i dziełek. Vanda Anastácio (2007), analizując pamflety z tego okresu, zwróciła uwagę na osoby stojące za drukami, a więc m.in. drukarzy, nakładców, autorów. Zauważyła także ich silne związki z królem Janem IV. Podążmy zatem za jej obserwacjami i zaaplikujmy je do naszego korpusu. I tak w drukach pojawiają się informacje o osobach, które poniosły koszty ich wydania. Są to Vicente de Lemos (dwukrotnie) i Lourenço Queirós (raz). Vicente de Lemos, określony jako *mercador de libros i livreiro* (handlarz książek, księgarz), jest połączony w katalogu Portugalskiej Biblioteki Narodowej z zaledwie czterema książkami, które wyszły spod prasy drukarskiej Manuela da Silvy i Antóniego Alvaresa w latach 1642–1649.

⁶ Tytuły w tekście zostają pozostawione w oryginalnym brzmieniu. Nazwiska zaś przedstawiam w zapisie uwspółcześnionym i ujednoliconym. Podobnie ujednolicam i uwspółcześniam dane drukarzy.

⁷ <https://libris.kb.se/> (30.09.2023).

Dwie z nich należą do naszego korpusu. Na większą uwagę zasługuje tu jednak Lourenço Queirós. Zgodnie z badaniami Fonseki (2019: 199), w latach 1641–1642 piastował on funkcję księgarza Braganzów i sfinansował wiele dzieł związanych tematycznie z portugalską restauracją. Na jego obecność na wielu drukach wydanych w tym okresie zwróciła uwagę wzmiankowana Vanda Anastácio (2007: 122–123). W istocie, zgodnie z katalogiem Portugalskiej Biblioteki Narodowej, drukarz figuruje w pięćdziesięciu jeden drukach jako ich sponsor. Należy też dodać, że wszystkie te druki pochodzą z lat 1641 i 1642, są więc w oczywisty sposób związane z początkiem wojny o restaurację. Ich tematyka, wskazana w tytułach, w większości także dotyczy Braganzów i wojny o restaurację. Wspomniana już Vanda Anastácio (2007: 122) zaznacza, że druki finansowane przez Queirósa są wydane przez grupę sześciu drukarzy. Samodzielne finansowanie takiej liczby publikacji, bez instytucjonalnego wsparcia, faktycznie stanowiłoby duże wyzwanie. Z drugiej strony, tak wysoka liczba wydaje się też wskazywać na zapotrzebowanie na tego typu treści, a więc na grono zainteresowanych czytelników.

W drukach dotyczących infanta Edwarda nie brakuje też przypisań do króla Jana IV czy osób związanych z dworem. Przykładowo: u Antóniego de Mirandy Henriquesa pojawia się João Nunes da Cunha, portugalski szlachcic, beneficjent restauracji, późniejszy wicekról Indii; Manuel Coelho de Carvalho dedykuje pracę m.in. Gasparowi de Faria Severimowi, ważnemu portugalskiemu politykowi; Bernardo de Braga, Luís de Sousa i Luís Marinho de Azevedo umieszczają zaś przypisanie do samego Jana IV. W drukach znajdziemy też relatywnie rozbudowane elementy dedykacyjne: przypadek np. Manuela Coelho de Carvalho. Takie przypisania to oczywista forma wkupienia się w łaski możliwych tego świata. Obecność osób bliskich monarsze w dedykacjach (a konkretnie João Rodriguesa de Sá Meneses) odnotowała już Anastácio (2007: 122). Przy czym badaczka sugerowała, że dedykacje te mogą być powiązane z patronatem nad dziełem.

Podobnie interesująca jest także kwestia autorstwa prac. Druki należące do korpusu wyszły spod piór wielu autorów, tak świeckich, jak i duchownych. Są to: Manuel das Chagas (1), Francisco de Sousa Coutinho (1), António Moniz de Carvalho (3), Luís Marinho de Azevedo (1), Jerónimo Correia (1), Manuel Coelho de Carvalho (2), Manuel Fernandes de Villa Real (1), Bento de Siqueira (1), Diogo de Areda (1), Timoteu de Seabra Pimentel (1), João de S. Bernardino (1), Francisco Velasco de Gouveia (1), Bernardo de Braga (1), Luís de Sousa (1)⁸, António de Miranda Henriques (1), António de Sousa de Macedo (1). Identyfikujemy w tym gronie siedmiu autorów duchownych, z różną afiliacją zakonną. Są oni autorami tekstów wydanych drukiem już po śmierci infanta: kazań i druków o charakterze żałobnym. Wśród tych nazwisk nie brak też osób blisko związanych z Janem IV, takich jak António de Sousa de Macedo i Francisco Velasco de Gouveia czy dyplomatów zasłużonych dla restauracji: António de Sousa de Macedo, António

⁸ Nie jest to Luís de Sousa (1555–1632), znany dominikanin.

Moniz de Carvalho, Manuel Fernandes Villa Real, Francisco de Sousa Coutinho, a wśród nich osoby z kręgu wspomnianego już hrabiego Vidigueiry. O tym, że autorami pamfletów restauracyjnych bywają ludzie bliscy królowi także pisała już Vanda Anastácio (2007: 121–122) i wiązała ten fakt z domniemaną interwencją monarchy w proces wydawniczy. Autorzy, na których obecność zwróciła uwagę badaczka, pokrywają się częściowo z listą z analizowanego tu korpusu. Są to: Pais Viegas, Velasco de Gouveia, Pinto Ribeiro, Sousa de Macedo. Biorąc pod uwagę jak obszerny jest całościowy korpus restauracyjny, zaangażowanie tylu osób, w tym zaufanych i sprawdzonych ludzi, nie powinno dziwić. Zaznaczmy przy tym, że autorzy z listy nie należą do tzw. kanonu literatury portugalskiej⁹: nie są to najbardziej rozpoznawalni barokowi literaci, choć nie brakuje w tym gronie autorów „płodnych” i znaczących w kontekście siedemnastowiecznym. Za przykład może służyć António de Sousa de Macedo. To oczywiście nie oznacza, że w obronę restauracji byli zaangażowani literaci niszowi czy mniej zdolni. Janowi IV, mniej lub bardziej świadomie, służyli także autorzy wybitni, jak poetka siostra Violante do Céu.

Przyglądając się profilowi drukarzy również jesteśmy w stanie poczynić interesujące obserwacje (zob. Aneks 2). Drukarze, którzy są odpowiedzialni za omawiane tu druki to: António Álvares, Manuel Coelho de Carvalho i Domingos Lopes Rosa – dla dwóch pozycji, Jorge Rodrigues, Jean Paslé, Lourenço de Anvers dla jednej, Craesbeeck w aż 6 przypadkach. Dla reszty druków brak danych. Profil drukarzy portugalskich zidentyfikowanych w ramach korpusu nie wydaje się przypadkowy. Przykładowo, Craesbeeckowie to jedna z najaktywniejszych portugalskich rodzin związanych z drukiem. Zasadniczo drukarze tacy jak Paulo Craesbeeck, Domingos Lopes Rosa, Lourenço de Anvers czy António Álvares, zgodnie z badaniami Anastácio (2007: 122–123), należą do nielicznego skądinąd grona najważniejszych drukarzy tego okresu, a ich działalność można powiązać z restauracją. Zidentyfikowany drukarz francuski, Jean Paslé, jest z kolei paryskim drukarzem i księgarzem aktywnym w latach 40. i 50. XVII wieku¹⁰, a jego nazwisko pojawia się w ponad dwudziestu rekordach z Francuskiej Biblioteki Narodowej [Bibliothèque Nationale de France], wśród których nie brakuje druków tematycznie związanych z kwestiami dyplomatycznymi. To także spod jego prasy wyszło francuskie wydanie *Eneidy*, a konkretnie druga część, obejmująca sześć ksiąg (Duron 2021: 11).

W niektórych przypadkach zwracają uwagę niepełne zestawy danych na kartach tytułowych (np. brak wydawcy, brak autora). Z drugiej strony znajdziemy też edycje bardziej dopracowane, posiadające dodatkowe elementy, jak wydane po francusku *Le prince vendu, ou contract de vente de la personne du Prince...*

⁹ Oczywiście zależy, co zaliczymy do kanonu literatury portugalskiej: ta kwestia jest przedmiotem debat w Portugalii. Patrz szerzej Feijó et al. 2020.

¹⁰ <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb161712759> (30.09.2023).

(1643) Manuela Fernandes de Villa Real, które zawiera rycinę przedstawiającą infanta i symbole odnoszące się do jego losu (np. pieniądze, które wskazują, że został przekazany Kastylijczykom w zamian za konkretną sumę (por. Kelly de Almeida 2011: 11)¹¹. Rycinie towarzyszy także krótki wierszowany utwór poetycki.

W XVII-wiecznej Portugalii wszystkie druki musiały przejść przez wyjątkowo gęste sito cenzury. Oddzielało ono literaturę prawomyślną, która może być wydana, od takiej, która występuje przeciw królowi, zasadom wiary bądź moralności: formuła cenzorska obejmowała właśnie te trzy elementy (zob. szerzej Esteves Payan Martin 2005: 17). Przedruki trójstopniowych aprobacji – wydanych przez biskupa ordynariusza, inkwizycję i przedstawiciela królewskiego – standardowo wchodziły zaś w skład ramy literacko-wydawniczej. W naszym korpusie nie brak zatem prac, które zawierają obszerne pozwolenia wydane przez cenzorów. Na wyróżnienie zasługuje szczególnie obszerny traktat Luísa Marinho de Azevedo z 1645 roku, który zawiera pełne i wyczerpujące aprobacje. Przy czym nie są one bynajmniej „niewinne”. Obok utartych formułek, takich jak *não tem cousa alguma contra a Fé* („nie zawiera nic niezgodnego z wiarą”), *é obra digna de estima* („dzieło zasługujące na szacunek”), znajdziemy bezpośrednie odwołania do kontekstu powstania dzieła. I tak probacje zawierają zindywidualizowane treści, które wspominają choćby o „naszym wspaniałym infancie Edwardzie” (*nosso inclito infante D. Duarte*). Na pierwszy plan wysuwa się tutaj „recenzja” królewskiego kronikarza, Francisca Brandão, który chwali dzieło i autora oraz potępia postępowanie Hiszpanów. W założeniu neutralna ocena cenzorska wcale więc taka nie jest. Krótki *Sentimiento general a la muerte del Serenissimo Infante Don Duarte* (1649) także zawiera pełne aprobacje. Przy czym pełna ocena cenzorska wraz z drukiem zajęła w tym przypadku niecały miesiąc: wszystkie aprobacje pochodzą z przedziału 10-20 listopada 1649, a dedykacja jest datowana na 8 listopada 1649. Przypomnijmy jednak, że infant zmarł we wrześniu 1649. Tekst stanowi zatem oczywistą reakcję na to wydarzenie: nie dziwi zatem, w połączeniu z niewielką objętością dzieła, tempo publikacji. Podobnie wygląda sytuacja w przypadku *Prizão injusta, morte fulminada, e testamento do Serenissimo Infante Dom Duarte*, także z 1649 roku. Ten druk również zawiera pełne aprobacje, choć jego ocena zajęła więcej czasu – od listopada do grudnia. Oba teksty wyszły spod pióra tego samego autora, Manuela Coelho de Carvalho, napisane są wierszem i finansowane przez Vicentego de Lemosę. Pełnych aprobacji nie posiada za to kazanie ojca Sequeiry, jezuitę, wydane drukiem w 1650 roku. Jedynie na karcie tytułowej znajdziemy formułę „ze wszystkimi niezbędnymi aprobacjami”. Podobnie wygląda sytuacja z *Sentimentos publicos de Pernambuco na morte do Serenissimo Infante D. Duarte* (1651) ojca Bernarda de Bragi, pracy z obszerną

¹¹ Zgodnie z danymi z katalogu Portugalskiej Biblioteki Narodowej (rycina o sygnaturze E. 1620 P., dygitalizacja <https://purl.pt/22476>) autorem ryciny wykorzystanej także w *Inocentis et liberis...* jest Jean Picard.

ramą literacko-wydawniczą, obejmującą list dedykacyjny skierowany do króla i przedmowę do czytelnika (*Aos lectores*, tj., formalnie, do czytelników). Brak natomiast treści aprobacji¹². To zastanawiające, bo w przypadku duchownych i zakonników cenzura obejmowała więcej etapów niż wspomniane standardowe trzy: każdą pracę musieli zaakceptować także przełożeni takiego autora. Dodajmy, że proces wydawniczy druku Bernarda de Bragi trwał relatywnie długo: tekst został ogłoszony 6 kwietnia 1650, list skierowany do króla jest datowany na 14 kwietnia 1650, a sam druk dopiero na 1651. Próżno jednak szukać tu reguły, bo już wydane w 1650 roku *Exequias do Serenissimo Infante D. Duarte* (1650) ojca Luísa de Sousy, cystersa, posiadają zarówno krótki list dedykacyjny dla Jana IV, jak i aprobacje. Cenzura w kontekście prac autorów, w tym autorów duchownych, wspierających restaurację lub wręcz piszących w służbie Braganzów bez wątpienia wymagałaby dalszego namysłu badawczego. Warto tu jednak ponownie odwołać się do Anastácio (2011: 122), która sugerowała, że zaangażowanie samego Jan IV mogło umożliwić omijanie cenzury – kwestia ta pozostaje jednak otwarta.

Co ważne, druki tematycznie odpowiadają okresowi, w którym powstały: zdają się zatem stanowić reakcję na konkretne wydarzenia, swoistą ripostę. I tak autorzy walczą o uwolnienie infanta lub też relacjonują żałobę po jego śmierci. Najpóźniejsza z prac, z roku 1652, to riposta na inny tematyczny druk hiszpański, którego autorem jest Nicolás Fernández de Castro, *Portugal conuenzida con la razon para ser venzida con las catholicas potentissimas armas de don Philippe IV el Pio ... sobre la iustissima recuperacion de aquel reyno y la iusta prision de don Duarte de Portugal...* (1648) (por. Delgado: 99–100, przypis 9; 108, przypis 93). Praca Hiszpana ma zaś stanowić odpowiedź na całość propagandy Braganzów (Delgado: 99, przypis 9), więc, tym samym, portugalski druk, pomimo tytułu odnoszącego się do infanta, także staje się swoistym podsumowaniem dla większej liczby restauracyjnych kwestii. Co ważne, portugalski tekst jest napisany w języku hiszpańskim. Jego odbiorcami mogą być zatem zarówno poddani króla Portugalii, jak i Hiszpanii: znajomość języka hiszpańskiego i łaciny była regułą wśród portugalskich elit. Odnotujemy tu też, że stosunkowo dużo spośród zachowanych prac stanowi ‘epilog’ walki o wolność infanta. Warto tu podkreślić, że w korpusie analizowanym przez Kelly’ego de Almeida (2011: 5) druki powstałe po śmierci infanta stanowią prawie 50%, przy czym korpus jest bardziej obszerny, bo obejmuje 30 tekstów – 29 druków i rękopis (Kelly de Almeida 2011: 15). W przypadku niniejszego artykułu druki związane ze śmiercią infanta to aż 63% całości, a korpus obejmuje 19 druków.

Temat prac jest wskazany w nierzadko długich tytułach (zob. Aneks 1). Te zaś często zawierają skargę na brak sprawiedliwości czy zburzone zaufanie do władzy. Za przykład może tu służyć Moniz de Carvalho i jego *Sentimento da fee publica*

¹² Nie jest to właściwość wyłącznie tego egzemplarza, bo identycznie wygląda rama literacko-wydawnicza w druku zdigitalizowanym przez The Catholic University of America: <https://cuislandora.wrlc.org/islandora/object/lima%3A28135> (25.08.2023).

quebrantada em Alemanha por industriaa de Castella... (wydany po 4.02.1641). Zwróćmy uwagę, że opisowy tytuł przedstawia sytuację, w której znalazł się infant, a także wyraźnie wskazuje na fakt, że niszczy ona zaufanie do władzy (*sentimento da fee publica quebrantada*), jest niesprawiedliwa (*injusta*), obraża zasady współżycia społecznego (*ofensa universal*). To jednak nie wszystko: zatrzymanie infanta nastąpiło w Niemczech, ale za sprawą machinacji Kastylii (*por industria de Castella*). Wskazany jest zatem winny. Tytuł stanowi swoistą reklamę zawartości pracy i przedstawia najważniejsze tezy z jasno sklasyfikowanym podziałem na „złych” i „dobrych”. Podobnie przedstawia się sytuacja w przypadku pracy Marinho de Azevedo, *Exclamaciones politicas, juridicas y morales...* Zgodnie z tytułem tematem są kwestie „polityczne, prawne i moralne” związane z uwięzieniem infanta. Uwięzienie jest zidentyfikowane jako „niesprawiedliwe” (*injusta prizion, y retencion*), a skarga jest skierowana do szerokiego grona: papieża, królów i książąt, etc. Praca ta stanowiła zresztą próbę wywarcia wpływu na pozycję Niderlandów, Francji i Szwecji (Kelly de Almeida 2011: 15–16). Nie inaczej, wreszcie, wygląda tytuł sygnowany nazwiskiem Velasco de Gouveia, *Perfidia de Alemania y de Castilla en la prision, entrega, acusacion, y proceso, del serenissimo infante de Portugal Dom Duarte...* W tym tytule także rzuca się w oczy jasny i dobitny podział na „perfidie Niemców i Kastylii” (*Perfidia de Alemania y de Castilla*) oraz „wierność Portugalczyków” (*Fidelidad de los Portugueses*). Tekst pozycjonuje się także jako odpowiedź na błędne tezy innego autora. Wśród omawianych tu prac znajdziemy także takie, które podkreślają, że książę został sprzedany Kastylijczykom: ich tytuły operują bądź to kwotami, bądź to oskarżycielskimi epitetami („sprzedawca” i „kupujący” – o Cesarzu i królu Hiszpanii, „wolny” – o infancie). Podkreślają zatem, że infant nie został potraktowany zgodnie ze swoją pozycją i obowiązującym prawem. Jak zwraca uwagę Kelly de Almeida (2011: 14), pamflety używały negatywnych epitetów w odniesieniu do Kastylijczyków w celach propagandowych, a powyższe przykłady potwierdzają to. Na podstawie tych przesłanek można przyjąć, że druki wpisywały się w szerszą kampanię, a powtarzające się cechy wspólne zdają się wskazywać na koordynowany przekaz. Potwierdzają to ustalenia Kelly’ego de Almeidy (2011), który przeanalizował korespondencję dyplomatyczną wokół sprawy infanta Edwarda oraz przyjrzał się wybranym tekstom literackim związanym z tym tematem. W istocie tytuły dzieł stanowią zatem manifest i oficjalną wykładnię stanowiska portugalskiej strony.

Studium wybranych aspektów ramy literacko-wydawniczej

W tej części artykułu przyjrzymy się wybranym aspektom ramy-literacko-wydawniczej prac z korpusu Portugalskiej Biblioteki Narodowej. Zostaną uwzględnione elementy dziedzictwa antycznego oraz bieżące cele polityczne Portugalii, a także prywatne interesy autorów, wyeksponowane na pierwszych kartach druku.

Z korpusu zostały wybrane teksty odpowiadające różnym etapom sprawy infanta. Są to przede wszystkim walka o jego uwolnienie, a następnie „epilog” – smutek po jego śmierci. Wyselekcjonowane druki wyszły zarówno spod pióra autorów duchownych, jak i świeckich.

Rama literacko-wydawnicza stanowi ważny element tekstu dawnego. W jej skład wchodzi szeroko pojęte teksty, które niejako „okalają” tekst główny (por. Ociecek 2002: 17; Faria, Pericão 2008: 937), a więc erraty, spisy treści, utwory poświęcone autorowi, wstępy, listy dedykacyjne. Wszystkie one mogą być źródłem cennych informacji, ale to szczególnie „częstki wstępne” (*preambulares* – Sekkel Cerqueira 2016: 139), tj. wstępy, listy do czytelnika, prologi, interesują badaczy. Należy tu pamiętać, że „częstki wstępne” i ich założenia sięgają korzeniami tradycji antycznej. Jak zauważa Tomasz Sapota (2015: 23):

Wstępy, wprowadzenia, zwroty do czytelnika znajdujemy w tekstach bardzo zróżnicowanych formalnie. Dzieła te łączy szeroko rozumiana przynależność do kategorii traktatów kierowanych do szerokiego grona odbiorców. Ponadto skomponowane są w myśl zasad poetyki lub retoryki (wierszowana forma nie wyklucza bowiem silnie retorycznego charakteru utworu, czego przykładem może być choćby dzieło *Pharsalia* Lukana), co oznacza, że troska o formę jest w nich równie istotna, jak dbałość o treść.

Obserwacje te z powodzeniem można odnieść do omawianych druków. Dodatkowo, jak zauważa Sapota (2015: 24–25), cytując Kwintyliana, celem elementów wstępnych rami literacko-wydawniczej było m.in. zyskanie przychylności odbiorcy, nastawienie go pozytywnie do całego tekstu, a także odpowiednie spozycjonowanie autora: jako tego, który swoją pracą chce służyć innym. Podobnie Sekkel Cerqueira (2016: 140) zwraca uwagę na wkład „częstek wstępnych” (*preambulares*) w przygotowanie słuchaczy i przypomina o istotnej roli retoryki. Ociecek (2002: 7–8) zaznacza, że starożytni zwracali szczególną uwagę na elementy bezpośrednio otwierające i zamykające tekst. W szczególności do elementów wstępu należy podkreślenie trudu czy wskazanie, że dzieło ma przysłużyć się wspólnocie. Bywa, że we wstępie omawiana jest treść pracy, co – z kolei – ma ułatwić przyswojenie treści przez czytelnika. Dedykowanie utworu władcy także należy do swoistego kanonu (Sapota 2015: 24–28). Topice wstępu przyjrzał się w swoim klasycznym dziele Curtius (1997: 92–96). On także wynotował istotne elementy takie jak wspomniana powyżej dedykacja, wskazanie na nowatorski charakter pracy, konieczność dzielenia się wiedzą, potępienie gnuśności. Curtius (1997: 90) wspomina także choćby o skromności („afektowana skromność”), która sprzyja zyskaniu życzliwości.

Nie inaczej wygląda rama literacko-wydawnicza w dawnej księżce portugalskiej. Już w najstarszych wydanych drukiem pracach literackich znajdujemy powyżej wzmiankowane elementy. Przykładowo *Cancioneiro Geral* (1516) – zbiór poezji renesansowej – zawiera spis rzeczy, prolog, który kompilator, Garcia de Resende, kieruje do możnego protektora, i przywilej królewski. Z czasem rama literacko-wydawnicza będzie się stawać coraz bardziej rozbudowana. Dość

spojrzeć na niektóre prace z naszego korpusu. Liczne „częstki wstępne” są w nich mocno osadzone w klasycznej tradycji literackiej: zarówno pod kątem formy, jak i treści. Nawiązania do portugalskich interesów są bowiem bogato inkrustowane elementami „klasycznymi”. Co znamienne, najwcześniejsze teksty z korpusu to zasadniczo krótkie pamflety. Próżno w nich szukać długich prologów. Nawet relatywnie obszerny na tym tle *Le prince vendu...* (1643), którego autorem jest Villa Real nie posiada prologów czy dedykacji, choć zdobi go – jak już wiemy – rycina.

Sięgnijmy zatem na początek do *Exclamaciones politicas, juridicas, y morales...* Luísa Marinho do Azevedo. Jest to dość obszerny druk: obejmuje 188 kart, a jego autor sygnował także inne dzieła doby restauracji. Omawiany tu tekst wyszedł drukiem spod prasy Lourenço de Anversa w roku 1645, a napisany został w języku hiszpańskim. Praca *Exclamaciones politicas, juridicas, y morales* jest dedykowana królowi Janowi IV. Dodatkowo otwiera ją obszerny tekst skierowany do króla w formie listu dedykacyjnego. Omawia on sytuację polityczną, w której znajduje się Portugalia: wzmiankuje wojnę o restaurację oraz uwięzienie infanta. Nawiązuje również do innych dzieł autora. W liście pojawia się także wątek przydatności: oto autor chce uczynić zadość życzeniom portugalskich stanów oraz obcokrajowców i ukazać niesprawiedliwość, jaka spotkała infanta. Liczy także, że praca przyczyni się do uwolnienia brata Jana IV: to ten cel wysuwa się na pierwszy plan. Luís Marinho do Azevedo zaznacza również, że jego praca – w zestawieniu z innymi krótszymi dziełami – jest celowo obszerna. Autor korzysta także z toposu skromności, nieodzownego w tekstach dawnych: zestawia wielkość króla ze skromnością daru, tj. dedykowanej pracy. Widzimy zatem jak elementy klasyczne, swoiste modele pisarskie, zostają „zaprzęgnięte” do sprawy portugalskiej i bieżących celów politycznych. Tekst ten, nadmienimy, wpisuje się w kontekst rozmów w Münsterze, a więc w negocjacje dotyczące końca wojny trzydziestoletniej (Kelly de Almeida 2011: 15–16). To w tych negocjacjach Portugalczycy pokładali zresztą nadzieje na uwolnienie infanta, jak dowiadujemy się chociażby z korespondencji dyplomatycznej między Paryżem a Londynem (cod. CVI/2-8: 25r). Jak już wcześniej wspominałam, ciekawe treści zawierają także obszerne i liczne aprobacje cenzorskie. Posiadają one wyraźną rolę zalecającą (o roli zalecającej aprobacji por. Ocieczek 2002: 157). Teksty z ramy literacko-wydawniczej korespondują zatem z treścią dość obszernej pracy oraz z bieżącymi celami politycznymi, konkretnym wymiarem negocjacji wokół sprawy infanta.

Obelisco funebre ao serenissimo infante D. Duarte... (1650) Antóniego de Mirandy Henriquesa, a wydany drukiem przez Domingosa Lopesa Rosę, także posiada rozbudowaną ramę: list dedykacyjny, którego adresatem jest João Nunes da Cunha – sygnowany przez autora, *A quem ler* – „Do tego, co czyta”, a więc przedmowa skierowana do czytelnika oraz zestaw utworów poetyckich o różnym charakterze. List dedykacyjny wpisuje się w klasyczny system „przysług” – autor wyraźnie dedykuje tekst możnemu patronowi, by wkupić się w jego łaski. Jak się okazuje, podniosła okoliczność nie jest przeszkodą, by zadbać o poprawę własnego losu. Przed-

mowa skierowana do czytelnika jest zaś pełna „afektowanej skromności”. Autor zaznacza też, że tekst wypływa przede wszystkim z potrzeby serca i tłumaczy, że tytułowy obelisk, choć „są to tylko lzy”, ma stanowić podstawę do budowania pamięci o infancie (1650: bez numeracji kart). Utwory poetyckie, które poprzedzają dzieło, są poświęcone infantowi oraz samemu Henriquesowi. Sygnują je: Miguel Botelho de Carvalho¹³ – tekst poświęcony autorowi i infantowi; tajemniczy D.A.D.F – tekst chwalcący autora; Ojciec M.F. António de Escobar – sonet poświęcony autorowi; siostra Violante do Céu – znana portugalska poetka – utwór poświęcony infantowi; Francisco Martins de Siqueira – utwór poświęcony dziełu i autorowi; brat zakonny Jerónimo de Moura – poemat chwalcący utwór i wspominający infanta; Luís de Miranda Henriques – brata autora. Liczba utworów poetyckich zalecających dzieło i autora jest zatem imponująca, a sama rama literacko-wydawnicza stanowi prawie 40% całej pracy. Możemy tym samym stwierdzić, że rama literacko-wydawnicza zawiera elementy „reklamowe”, co nieco koliduje z podniosłym kontekstem wydażeń. Dziełku, którego główna oś to tytułowy „obelisk” napisany prozą i w języku portugalskim, towarzyszą także teksty poetyckie w różnych językach.

Sentimentos Publicos de Pernambuco... Bernarda de Bragi, tekst towarzyszący wydarzeniom związanym ze śmiercią infanta i wydany drukiem w 1651 roku przez Domingosa Lopesa Rosę w języku portugalskim, także posiada obszerną ramę literacko-wydawniczą. Składają się na nią bowiem: list skierowany do monarchy, podpisany przez Bernarda de Bragę i datowany na 14 kwietnia 1650, oraz przedmowa do czytelnika, a także utwory poetyckie. Warto tu wskazać, że praca, wydana drukiem w Lizbonie, wyszła spod pióra autora przebywającego w Brazylii i jest pisana z brazylijskiej perspektywy: oto cierpienie po śmierci infanta „tak wniknęło w serca wasalów Waszej Królewskiej Mości w tej Ameryce, że para oczu na tyle łez nie nastarczyła” („penetrou, tanto os coraçõens, dos Vassalos de V. Real Mag. nesta america, que foraõ poucos dous olhos a tantas lagrimas”) (Bernardo de Braga 1651: bez numeracji kart). Tekst, zgodnie z tradycją, zawiera przypisanie do monarchy, któremu – jak wspomniałam – towarzyszy także list dedykacyjny, a rama literacko-wydawnicza koncentruje się na wykazaniu, jak wielkie cierpienie i silną, kolektywną, reakcję mieszkańców Pernambuco wywołała śmierć infanta. W przedmowie skierowanej do czytelnika na pierwszy plan wysuwa się właśnie oprawa żałobnego spotkania celebrowanego w Kościele Nossa Senhora de Nazaré dnia 6 kwietnia 1650 roku. Tekst stanowi także swoiste przygotowanie czytelnika na lekturę: tłumaczy kontekst powstania druku i zawiera objaśnienia dotyczące treści oraz wprowadza utwory poetyckie, które towarzyszą tekstowi głównemu: dwa sonety poświęcone tej samej tematyce, których autorem jest niejaki Agostinho Jacomé da Fraga. Zwróćmy uwagę, że nie są to utwory bezpośrednio zalecające autora i dzieło:

¹³ Nazwany tu najlepszym przyjacielem autora i sekretarzem markiza Nizy – funkcja zalecająca tego zabiegu wydaje się oczywista. Przypomnijmy też, że markiz Niza jest kluczową postacią w walce o uwolnienie infanta.

tak powszechne w tym okresie. Oczywiście wiersze pośrednio służą właśnie celom „promocyjnym”. Nie są one jednak tak wyeksponowane jak w przypadku uprzednio omawianego *Obelisco funebre ao serenissimo infante D. Duarte...* Warto tu zwrócić uwagę, że w przeciwieństwie do wielu druków tego okresu, które chętnie czerpią z „afektowanej skromności” czy skupiają się na osobie autora, tutaj dominuje ton zadumy i refleksji nad cierpieniem współdzielonym przez poddanych. Elementy ramy literacko-wydawniczej wspierają zatem refleksyjny ton całości. Wynikać to może z żałobnego kontekstu: druk poświęcony jest przecież zmarłemu infantowi, który jest nawet nazwany „męczennikiem racji stanu” („martir da rezaõ de estado”) (1651: 18r). Nie jest to przy tym jedyny druk, który wykorzystuje wątek męczeństwa (Almeida 2011: 20, przyp. 14). Pamiętajmy, że zgodnie z badaniami Kelly’ego de Almeidy (2011: 140), historia infanta była wykorzystywana przez Portugalię w ramach propagandy antykastylijskiej, a ten druk zdaje się to potwierdzać.

Na koniec warto jeszcze zwrócić uwagę, że wszystkie trzy druki wykazują związki z Janem IV. Czy to poprzez bezpośrednie przypisania dzieła do monarchy i listy dedykacyjne, przypadek pierwszej (Luís Marinho de Azevedo) i ostatniej pracy (Bernardo de Braga), czy to poprzez analogiczne przypisanie i dedykację dla osoby blisko z monarchą związanej – *casus* drugiego dziełka (António de Miranda Henriques). Dodatkowo w drugiej pracy znajdujemy także utwór poetki, którego autorem jest osoba blisko związana z hrabią Vidigueira, markizem Niza: kluczowym dyplomatą na usługach Jana IV.

Wnioski końcowe

Reasumując: korpus dziewiętnastu druków z Portugalskiej Biblioteki Narodowej to zbiór:

- a) wieloautorski;
- b) wydany przez różnych drukarzy i w różnych lokalizacjach;
- c) wielojęzyczny (choć z dominantą portugalską);
- d) pochodzący z lat 1641–1652, przy czym dominują teksty wydane po roku 1649, tj. po śmierci infanta;
- e) zawierający druki o różnej objętości (od kilku kart do obszernych tekstów), przynależne do różnych gatunków (kazania, traktaty, mowy etc.), ale o dominującym jednym formacie – 4o;
- f) o różnym kształcie ramy literacko-wydawniczej (od jej praktycznego braku po liczne teksty, w tym teksty zalecające, listy dedykacyjne, etc.) i z różnymi śladami interwencji cenzorskiej (od braku aprobacji po obszerne opinie cenzorów);
- g) skierowany najpewniej do różnej publiczności.

W artykule przyjrzałam się bliżej ramie literacko-wydawniczej wybranych druków i w toku analizy odnotowałam, że a) teksty nawiązują do modeli klasycznych (toposy wstępu takie jak „afektowana skromność” czy przydatność tekstu,

obecność dedykacji dla monarchy, etc.). Równocześnie b) elementy te zostają „zaprzęgnięte” do sprawy portugalskiej i bieżących celów politycznych. Omawiane druki bowiem już od pierwszych kart przedstawiają oficjalną wykładnię portugalską – uwięzienie infanta było naruszeniem dobrych obyczajów, a jego śmierć to wielka tragedia. Co więcej, druki te są nastawione na obronę infanta Edwarda, wiele już na poziomie tytułu zawiera silny pierwiastek perswazyjny. Ten zaś jest obecny nawet na poziomie aprobacji cenzorskich. Ich celem jest przecież walka o uwolnienie infanta, a także oddziaływanie na emocje Portugalczyków i, potencjalnie, obcokrajowców.

Reasumując: analiza korpusu z Portugalskiej Biblioteki Narodowej pokazała, w jaki sposób literatura została zaangażowana do walki dyplomatycznej oraz jak te cele zostały uwidocznione na poziomie ramy literacko-wydawniczej, która łączy dziedzictwo antyczne z bieżącym kontekstem kulturowo-politycznym.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Documentos do Embaixador Português em França, O Marquês de Nisa e Conde da Vidigueira (BPE RES cod. CVI/2-8), Biblioteca Pública de Évora.

Starodruki

Areda, D. de (1650). *Sermão Funebre que Pregou na Sancta Sé de Evora nas Honras, que o Cabido della Celbrou à Piadosa Memoria do Serenissimo Infante Dom Duarte/ o Reverendo Padre Diogo de Areda...* Lizbona: Oficina Craesbeeckiana.

Braga, B. de (1651). *Sentimentos Publicos de Pernambuco na Morte do Serenissimo Infante D. Duarte: Assistindo o Mestre de Campo General de Todo o Estado do Brasil Francisco Barreto, Governador das Armas desta Capitania, com a Camera & Mais Nobreza na Igreja de D.S. de Nazareth Quarta Feira, Seis de Abril de 1650: Offerecidos a Magestade de el Rey Dom Joam Quarto de Portugal / Pello Padre Frey Bernardo de Braga Lente de Theologia Dom Abbade de S. Bento de Pernambuco. Que Orou nestes Sentimentos.* Lizbona: Domingos Lopes Rosa.

Chagas, M. das. (sd). *Elegia a Morte do Serenissimo Infante Dom Duarte. / Do P. Fr. Manoel das Chagas.* Lizbona: António Álvares.

Coelho de Carvalho, M. (1649). *Prisão Injusta, Morte Fulminada, e Testamento do Serenissimo Infante Dom Duarte... / Por Manoel de Carvalho...* Lizbona: Manuel da Silva.

Coelho de Carvalho, M. (1649). *Sentimiento General a la Murte del Serenissimo Infante Don Duarte, en el Triste Dia de sus Funerales Exequias. Dedicado al Doctor Pedro Fernandes Montero Hidalgo de la dasa [sic] de su Magestad... / por Manuel Coelho de Carvalho su criado...* Lizbona: Manuel da Silva.

Correia, J. (1649). *Canção a Morte do Serenissimo Infante Dom Duarte / Escrita por Jeronimo Correa.* Lizbona: Oficina Craesbeeckiana.

Esteves Payan Martin, M.T. (2005). *A censura literária em Portugal nos séculos XVII e XVIII.* Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian-Fundação para a Ciência e a Tecnologia.

Fernandes de Vila Real, M. (1643). *Le Prince Vendu, ou Contract de Vente de la Personne du Prince Libre et Innocent Dom Edoüard Infant de Portugal, Passé à Vienne le 25. Jour de Juin 1642.*

- Ou Furent Presents le Roy de Hongrie comme Vendeur. Le Roy de Castille comme Acheteur. Et Stipulans dans le Contract pour le Roy de Castille. Dom Francisco de Mello Gouverneur de ses Armées en Flandres. Dom Emmanuel de Moura Cortereal, son Ambassadeur en Allemagne... Traduit de l'Espagnol.* Paris: Jean Paslé.
- Marinho de Azevedo, L. (1645). *Exclamaciones Politicas, Juridicas, y Morales. Al Summo Pontifice, Reyes, Principes, Respublicas Amigas, y Confederadas con el Rey Don Juan IV. De Portugal en la Injusta Prizion, y Retencion del Serenissimo Infante D. Duarte su Hermano.../ El Capitan Luis Marino de Acabedo.* Lizbona: Lourenço de Anvers.
- Miranda Henriques, A. de. (1650). *Obelisco Funebre ao Serenissimo Infante D. Duarte no Sentimento da Sua Morte : Offerecido a Joam Nunes da Cunha Camarista de Sua Alteza, & da Chave Dourada, Comendador de S. Romão do Edral, & de S. Maria de Bouzela na Ordem de Christo / Erige o Antonio de Miranda Henriques...* Lizbona: Domingos Lopes Rosa.
- Moniz de Carvalho, A. (sd^a). *Sentimento da Fee Publica Quebranda em Alemanha por Industria de Castella. Na Injusta Retençam da Pessoa do Serenissimo Senhor D. Duarte Infante de Portugal. Offensa Universal aos Principes de Europa. Manifestada em as Noticias Presentes. Reys. Principes. Respublicas.* sl.
- Moniz de Carvalho, A. (sd^b). *Sentimento da Fee Publica Quebranda em Alemanha por Industria de Castella. Na Injusta Retençam da Pessoa do Serenissimo Senhor D. Duarte Infante de Portugal. Offensa Universal aos Principes de Europa. Manifestada em as Noticias Presentes. Reys. Principes. Respublicas.* sl.
- Moniz de Carvalho, A. (1642). *Innocentis et Liberi Principis Venditio Viennae Celebrata Die 25. Junij Anno 1642: Venditore Rege Hungariae. Emptore Rege Castellae... Venditus Est, Celsissimi Regius Infans Dominus Eduardus Frater Serenissimi Regis Portugalliae Ioannis IIII. Pretio 40000. Reistalerorum.* sl.
- Picard, J. (1643). *Serenissimi D. Edvardi Infantis Portugalliae in Meritis in Carcere in Vicvli in Venditione Effigies.* sl. <https://catalogo.bnportugal.gov.pt/ipac20/ipac.jsp?session=171R57V630652.55904&profile=bn&source=~!bnp&view=subscriptionssummary&uri=full=3100024~11773826~!9&ri=1&aspect=subtab11&menu=search&ipp=20&spp=20&staffonly=&term=jean+picard&index=.GW&uindex=&aspect=subtab11&menu=search&ri=1> (30.09.2023).
- Resende, G. de (1516). *Cancioneiro Geral.* Lisboa: Hermã de Cãpos.
- São Bernardino, J. de. (1650). *Sermam que Pregou o P.M. Fr. Joam de S. Bernardino... Nas Exequias do Serenissimo Infante D. Duarte, na Sancta Sé Metropolitana de Lisboa...* Lizbona: António Álvares.
- Seabra Pimentel, T. de (1650). *Panegyrico Funeral, em a Morte do Serenissimo Senhor Dom Duarte Infante de Portugal. Pregado em as Honras que se lhe Celebrarão em o Seu Real Conuento do Carmo de Lisboa. Dirigido ao... Dom João o IV... / Pelo M. Dr. Timotheo de Ciabra Pimentel...* Lizbona: Oficina Craesbeeckiana.
- Sequeira B. de (1650). *Oraçam Funeral, que o P. Mestre Bento de Siqueira Reytor do Collegio da Companhia de Jesu, e do das Artes da Universidade de Coimbra, Teve na Igreja do Mesmo Collegio, em as Honras do Serenissimo Iffante Dom Duarte Irman da Sacra, & Real Magestade DelRey Nosso Senhor Dom Joam o Quarto de Portugal. Aos 15. De Dezembro de 1649.* Coimbra: Oficina Craesbeeckiana.
- Sousa de Coutinho, F. (1641). *Manifesto, e protestaçam que fez Francisco de Sousa Coutinho... Embaxador Extraordinario às Partes Septentrionaes Enviado à Dieta de Ratisbona, sobre a Liberdade do... Infante D. Duarte... Injustamete Reteudo nas Terras do Imperio: Traduzido de Outro Latino Impresso na Cidade de Holmia em o Reyno de Suecia.* Lizbona: Jorge Rodriguez.
- Sousa de Macedo, A. (1642). *Publico Sentimento da Injustiça de Alemanha ao Rey de Ungria.* sl.
- Sousa, L. de (1650). *Exequias do Serenissimo Infante D. Duarte, Celebradas no Real Convento de Sancta Maria de Alcobaça / Que Offerece a Real Magestade DelRey Dom João o IV. Nosso Senhor, O Doutor Fr. Luis de Sousa...* Lizbona: Oficina Craesbeeckiana.
- Velasco de Gouveia, F. (1652). *Perfdia de Alemania, y de Castilla, en la Prision, Entrega, Accusacion, y Processo, del Serenissimo Infante de Portugal Dom Duarte : Fidelidad de los Portugu-*

eses, en la Acclamacion de su Legitimo Rey, el Muy Alto, y Muy Poderoso Don Juan, Quarto: Respondese a lo que Errada, Fatua, y Escandalosamente Quiso Escribir Don Nicolàs Fernandes de Castro, Senador de Milan... / El Doctor Francisco Velasco de Gouvea. Lizbona: Oficina Craesbeeckiana.

Opracowania

- Anastácio, V. (2007). «Heróicas virtudes e escritos que as publiquem». D. Quixote nos papéis da Restauração. *Iberoamericana. América Latina-España-Portugal*. 7(28). 117–136. <https://doi.org/10.18441/ibam.7.2007.28>
- Ayres, C. (1918). *A prisão do Infante D. Duarte*. Coimbra: Imprensa da Universidade.
- Cardoso de Castro, F. (2022). Francisco de Sousa Coutinho. O Diplomata. A embaixada em Haia (1643–1650). *Fênix – Revista de História e Estudos Culturais*. 19(2). 54–70. <https://doi.org/10.35355/revistafenix.v19i2.1248>
- Curtius, E.R. (1997). *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*. Przeł. A. Borowski. Kraków: Universitas.
- Delgado, I. (1986). *Escritores políticos de seiscientos*. Lisboa: ICALP.
- Duron, J. (2021). Les voix de l’Antique chez Pierre Perrin, introducteur des ambassadeurs auprès de Gaston d’Orléans. *Gaston d’Orléans et l’Antiquité. Symposium, 2–4 October 2019*. <https://doi.org/10.4000/crcv.20768>
- Faria, M.I., Pericão, M. da Graça. (2008). *Dicionário do livro: da escrita ao livro eletrónico*. Lisboa: Edições Almedina.
- Feijó, A.M. et al. (eds.). (2020). *O Cânone*. Lisboa: Tinta-da-China Edições.
- Fonseca, J. (2019). *Os livreiros de Lisboa nos séculos XVI e XVII. Estratégias económicas, sociais e familiares*. Lisboa: Edições Colibri.
- Freire Costa, L., Soares da Cunha, M. (2006). *D. João IV*. Lisboa: Círculo de Leitores.
- Galbarro García, J. Manuel Fernandes de Vila Real: la difusión de las letras castellanas y lusitanas en la corte de Ana de Austria. *E-Spania* 27 Juin (2017). 1–41. <https://doi.org/10.4000/e-spania.26862>
- Íñurritegui Rodríguez, J.M., Marcos, D.M. (2020). Literatura política portuguesa do século XVII: António Moniz de Carvalho e a soberania do interesse. *Ler História* 77. 61–81. <https://doi.org/10.4000/lerhistoria.7322>
- Katalog Francuskiej Biblioteki Narodowej. <https://catalogue.bnf.fr> (10.10.2023).
- Katalog Portugalskiej Biblioteki Narodowej. <https://catalogo.bnportugal.gov.pt> (10.10.2023).
- Katalog Szwedzkiej Biblioteki Narodowej. <https://libris.kb.se/> (10.10.2023).
- Kelly de Almeida, G. (2011). *Herói em processo. Escrita e diplomacia sobre D. Duarte de Bragança (1641–1649)*. Dissertação – Programa de pós-graduação em História. Niterói: Universidade Federal Fluminense. <https://app.uff.br/riuff/handle/1/14084/browse?type=author&value=Almeida%2C+Gustavo+Kelly+de> (25.09.2023).
- Ocieczek, R. (2002). *Studia o dawnej księżce*. Katowice: Wydawnictwo Gnome.
- Pericão de Faria, M. da G. (org.) (1979). *Restauração. Catálogo da Coleção do Visconde da Trindade*. Coimbra: Biblioteca Geral da Universidade de Coimbra.
- Prestage, E. (1916). *Dr. António de Sousa de Macedo. Residente de Portugal em Londres (1642–1646)*. Lisboa: Academia das Ciências de Lisboa.
- Prestage, E. (1919). *As duas embaixadas do 1.º Marquês de Nisa a França (164 a 1646 e 1647 a 1649)*. Coimbra: Imprensa da Universidade.
- Sapota, T. (2015). *Prooemia w rzymskich tekstach naukowych*. W: M. Jarczykowa, B. Mazurkowa, M. Marcinkowska (red.). *Wypowiedzi zalecające w księżce dawnej i współczesnej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Sekkel Cerqueira, A. (2016). A retórica da história no século XVII. *Labor Histórico* 2(1). 137–150. <http://dx.doi.org/10.17074/lh.v2i1.322>

Aneks 1¹⁴
Zestawienie druków z Portugalskiej Biblioteki Narodowej – korpus

Tytuł	Autor	Miejsce wydania, typografia	Format	Język	Rok	Sygnatura w BNP	Dygitalizacja przez BNP	Inne informacje
<i>Sentimento da Fee Publica Quebranda em Alemanha por Industria de Castella. Na Injusta Retençam da Pessoa do Serenissimo Senhor D. Duarte Infante de Portugal. Offensa Universal aos Principes de Europa. Manifestada em as Noticias Presentes. Reys. Principes. Republicas</i>	António Moniz de Carvalho	Brak danych [Dominos Lopes Rosa? Za katalogiem Portugalskiej Biblioteki Narodowej]	4o	portugalski	Po 4.02. 1641	RES. 6028 P.	Nie	<p>– Choć teksty łączy tytuł i, według danych z BNP, autor, rekordy są rozdzielone w katalogu, a liczba kart różna (tu 4 karty).</p> <p>– Autor pisał także inne teksty prorestauracyjne, jak np. <i>Francia interesada con Portugal en la separacion de Castilla</i> (1644). Dostępne na: https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bs-b10352890?page=2,3. W samej Portugalskiej Bibliotece Narodowej znajdziemy kilka jego prac związanych z tą tematyką. Autor był też portugalskim dyplomatą. O jego działalności patrz szerzej Iñurritegui Rodríguez i Marcos 2020.</p> <p>– Wersja portugalska łacińskiego <i>Dolor fidei publicae Castellae Astri in Alemania...</i> Tłumaczenia z łaciny na portugalski miał dokonać António de Sousa Tavares por. Pericão de Faria, org. 1979: 9.</p>

¹⁴ Sporządzone przez autorkę artykułu na podstawie danych dostępnych w katalogu on-line Portugalskiej Biblioteki Narodowej (daty, przypisanie autorstwa, etc.) oraz kwerendy własnej. Wykorzystane artykuły, linki do digitalizacji, etc. podano w tabeli.

<i>Sentimento da Fee Publica Quebranda em Alemanha por Industria de Castella. Na Injusta Retençam da Pessoa do Serenissimo Senhor D. Duarte Infante de Portugal. Offensa Universal aos Principes de Europa. Manifestada em as Noticias Presentes. Reys. Principes. Republicas</i>	António Moniz de Carvalho	Brak danych [Dominos Lopes Rosa? Za katalogiem Portugalskiej Biblioteki Narodowej]	4o	portugalski	Po 4.02. 1641	RES. 95//8 V. F.R. 998 (mikrofilm)	Nie	Choć teksty łączy tytuł i, według danych z BNP, autor, rekordy są rozdzielone w katalogu, a liczba kart różna (tu 8 kart). Są to zatem dwa oddzielne wydania tego samego tekstu. O obu drukach pisze Pericão de Faria, org. 1979: 9–11.
<i>Manifesto, e protestaçam que fez Francisco de Sousa Coutinho... Embaxador Extraordinario às Partes Septentrionaes Enviado à Dieta de Ratisbona, sobre a Liberdade do... Infante D. Duarte... Injustamete Reteudo nas Terras do Imperio : Traduzido de Outro Latino Impresso na Cidade de Holmia em o Reyno de Suecia</i>	Francisco de Sousa Coutinho	Lizbona, Jorge Rodriguez na koszt Lourenço Queirós, księgarza Braganzów	4o	portugalski	1641	RES. 96//12 V. F. 2922 (mikrofilm)	Tak https://purl.pt/12081	– Tłumaczenie z łaciny – bardzo możliwe, że chodzi o <i>Reverendissimis ... dominis, ordinibus Sacri Romani imperij & eorum legatis, Ratisbonae congregatis ... Franciscus de Sousa Coutinius a consillis...</i> – zgodnie z danymi z katalogu Królewskiej Biblioteki w Sztokholmie [Kungliga Biblioteket] praca była wydana w 1641 roku. – Autor to portugalski dyplomata. Szerzej o jego działalności zob. Cardoso de Castro 2022.
<i>Innocentis et Liberi Principis Venditio Viennae Celebrata Die 25. Iunij Anno 1642 : Venditore Rege Hungariae. Emptore Rege Castellae... Venditus Est, Celsissimus Regius Infans Dominus Eduardus Frater Serenissimi Regis Portugalliae Ioannis IIII. Pretio 40000. Reistalerorum</i>	António Moniz de Carvalho	Brak danych	4o	łaciński	1642	H.G. 8843//2P.	Nie	– Według artykułu Galbarro Garcíi (2017: 22), w oparciu o zeznania Villa Real, to ten tekst stanowił bazę dla <i>Le Prince Vendu...</i> Został on przetłumaczony i „rozbudowany oraz poprawiony” (Galbarro Garcíi 2017: 22). Informacja o tłumaczeniu pojawia się też u Kelly de Almeida (2011: 15)

Tytuł	Autor	Miejsce wydania, typografia	Format	Język	Rok	Sygnatura w BNP	Dygitalizacja przez BNP	Inne informacje
<i>Publico Sentimento da Injustiça de Alemanha ao Rey de Ungria</i>	António de Sousa de Macedo	Lizbona, brak danych	4o	portugalski	1642	RES. 95// 14 V. RES. 888//5 P. F.R. 998 (mikrofilm)	Nie	– Autor był zaangażowany w działania dyplomatyczne, mające na celu uwolnienie infanta. Portugalski dyplomata i literat.
<i>Le Prince Vendu, ou Contract de Vente de la Personne du Prince Libre et Innocent Dom Edoüard Infant de Portugal, Passé à Vienne le 25. Iour de Juin 1642. Ou Furent Presents le Roy de Hongrie comme Vendeur. Le Roy de Castille comme Acheteur. Et Stipulans dans le Contract pour le Roy de Castille. Dom Francisco de Mello Gouverneur de ses Armées en Flandres. Dom Emmanuel de Moura Cortereal, son Ambassadeur en Allemagne... Traduit de l'Espagnol</i>	Manuel Fernandes de Vila Real	Paryż, Jean Paslé	4o	francuski	1643	RES. 2632 V.	Tak: https://purl.pt/22624	– Tłumaczenie z hiszpańskiego za <i>El principe vendido, o venta del inocente y libre principe Don Duarte Infante de Portugal, celebrada en Vienna: a 25. de Junio de 1642...</i> : stosowna informacja na karcie tytułowej i w kolofonie. – Według Galbarro Garcíi (2017: 22), w oparciu o zeznania Villa Real, jego bazą był <i>Innocentis et liberi principis...</i> – Obszerny tekst z ryciną przedstawiającą infanta. – Autor to portugalski dyplomata.

<i>Exclamaciones Políticas, Juridicas, y Morales. Al Summo Pontifice, Reyes, Principes, Republicas Amigas, y Conferadas con el Rey Don Juan IV. De Portugal en la Injusta Prizion, y Retencion del Serenissimo Infante D. Duarte su Hermano.../ El Capitan Luis Marino de Acebedo</i>	Luis Marinho de Azevedo	Lizbona, Lourenço de Anvers	4o	hiszpański	1645	H.G. 8829//1 P. S.C. 1411 P. S.C. 10429 P. Fg. 8303 (mikrofilm)	Tak: https://purl.pt/14201	– Bardzo obszerny druk (188 kart) – Autor wielu dzieł związanych tematycznie z restauracją (patrz np. katalog BNP).
<i>Elegia a Morte do Serenissimo Infante Dom Duarte. / Do P. Fr. Manoel das Chagas</i>	Manuel das Chagas OC	Lizbona, António Álvares	4o	portugalski	Po 3.09. 1649	RES. 4298//23 V.	Nie	– Autor duchowny, karmelita
<i>Canção a Morte do Serenissimo Infante Dom Duarte / Escrita por Jeronimo Correa</i>	Jerónimo Correia	Lizbona, Oficina Craesbeeckiana	4o	portugalski	1649	RES. 855//2 P. L. 1162//18 ^a .	Nie	
<i>Sentimiento General a la Muerte del Serenissimo Infante Don Duarte, en el Triste Dia de sus Funerales Exequias. Dedicado al Doctor Pedro Fernandes Montero Hidalgo de la dasa [sic] de su Magestad... / por Manuel Coelho de Carvalho su criado...</i>	Manuel Coelho de Carvalho	Lizbona, Manuel da Silva, na koszt Vicente de Lemos	4o	hiszpański	1649	H.G. 15063//17 P. R. 21833//8 P.	Tak: https://purl.pt/29313	– Informacje o autorze w tytule pracy
<i>Prizão Injusta, Morte Fulminada, e Testamento do Serenissimo Infante Dom Duarte... / Por Manoel de Carvalho</i>	Manuel Coelho de Carvalho	Lizbona, Manuel da Silva, na koszt Vicente de Lemos	4o	portugalski	1649	H.G. 15063//18 P.	Tak: https://purl.pt/29312	

Tytuł	Autor	Miejsce wydania, typografia	Format	Język	Rok	Sygnatura w BNP	Dygitalizacja przez BNP	Inne informacje
<i>Oraçam Funeral, que o P. Mestre Bento de Siqueira Reytor do Collegio da Companhia de Jesu, e do das Artes da Universidade de Coimbra, Teve na Igreja do Mesmo Collegio, em as Honras do Serenissimo Iffante Dom Duarte Irman da Sacra, & Real Magestade DelRey Nosso Senhor Dom Joam o Quarto de Portugal. Aos 15. De Dezembro de 1649</i>	Bento de Sequeira SJ	Coimbra, Oficina Craesbeeciana	4o	portugalski	1650	R 19122//SP. RES. 3160//14P. RES. 2949//11P.	Nie Dostępna jednak na stronie Univer- sidade de Coimbra: https://al-mamater. uc.pt/ item/ 46006	– Autor duchowny, jezuita – Kaznodzieja, kazania wydawane drukiem
<i>Sermão Funebre que Pregou na Sancta Sé de Evora nas Honras, que o Cabido della Celbrou à Piadosa Memoria do Serenissimo Infante Dom Duarte/ o Reverendo Padre Diogo de Areda...</i>	Diogo de Areda SJ	Lizbona, Oficina Craesbeeciana	4o	portugalski	1650	L. 1681//6P. R. 3059//6V. R. 8981//15P. R. 20778//21 P. R. 21678//18P. R. 21833//6P. TR. 5541//6P. TR. 5547// 1P. TR. 5604//6P. TR. 5631//1 P. TR. 5683//1 P. TR. 5708//1 P. TR. 5730// 1 P. RES. 2973// 3 P.	Nie	– Autor duchowny, jezuita

						RES. 3042// 2 P. F. 7425 (mikrofilm) F. 7289 (mikrofilm)		
<i>Panegyrico Funeral, em a Morte do Serenissimo Senhor Dom Duarte Infante de Portugal. Pregado em as Honras que se lhe Celebrarão em o Seu Real Conuento do Carmo de Lisboa. Dirigido ao... Dom João o IV... / Pelo M. Dr. Timotheo de Ciabra Pimentel</i>	Timóteu de Seabra Pimentel OC	Lizbona, Oficina Craesbeekiana	4o	portugalski	1650	R. 2864//4V. R. 2866//7V. R. 6628//4P. R. 6833//7 P. R. 6848//17P. R. 8400//18 P. R. 8981// 17 P. R. 21712//19 P. R. 21741//24 P. TR. 5659// 7 P. RES. 3042//1 P. RES. 3649 P.	Nie Dygitalizacja dostępna na stronie Univerisidad de Navarra https://dadun.unav.edu/handle/10171/29935	– Autor kilku prac m.in. związanych tematycznie z restauracją, duchowny, karmelita
<i>Sermam que Pregou o P. M. Fr. Joam de S. Bernardino... Nas Exequias do Serenissimo Infante D. Duarte, na Sancta Sé Metropolitana de Lisboa...</i>	João de São Bernardino OFM	Lizbona, António Álvares	4o	portugalski	1650	R. 6628// SP. R. 7024// 3 P. R. 8519// 7 P. R. 8981// 13 P. R. 21799// 6aP. TR. 5589// 9 P. TR. 5610// 11 P. TR. 5652// 11 P. RES. 3095// 4 P. F 7294 (mikrofilm)	Tak: https://purl.pt/21909	– Autor duchowny, franciszkanin

Tytuł	Autor	Miejsce wydania, typografia	Format	Język	Rok	Sygnatura w BNP	Dygitalizacja przez BNP	Inne informacje
<i>Exequias do Serenissimo Infante D. Duarte, Celebradas no Real Convento de Sancta Maria de Alcobça / Que Offerece a Real Magestade DelRey Dom João o IV. Nosso Senhor, O Doutor Fr. Luis de Sousa...</i>	Luis de Sousa O Cist.	Lizbona, Oficina Craesbeeckiana	4o	portugalski	1650	R. 2406//20 P. R. 7082// 3 V. R. 8981// 14 P. R. 21737// 12 P. R. 21752// 12 P. R. 21813// 9 i 13 P. R. 21816// 8 i 23 P. TR. 5595//14 P. TR. 5622//7 P. TR. 5717// 2 P. RES. 855// 1 P. RES. 2949//2 P.	Tak: https://purl.pt/3546	– Autor duchowny, cysters. Nie należy mylić ze znanym autorem, dominikaninem, który żył w czasach unii iberyjskiej
<i>Obelisco Funebre ao Serenissimo Infante D. Duarte no Sentimento da Sua Morte : Offerecido a Joam Nunes da Cunha Camarista de Sua Alteza, & da Chave Dourada, Comendador de S. Romão do Edral, & de S. Maria de Bouzela na Ordem de Christo / Erige o Antonio de Miranda Henriques...</i>	António de Miranda Henriques	Lizbona, Domingos Lopes Rosa	4o	portugalski	1650	RES. 6681 P. F.R. 1489 (mikrofilm)	Tak: https://purl.pt/35730	

<p><i>Sentimentos Publicos de Pernambuco na Morte do Serenissimo Infante D. Duarte: Assistindo o Mestre de Campo General de Todo o Estado do Brasil Francisco Barreto, Governador das Armas desta Capitania, com a Camera & Mais Nobreza na Igreja de D.S. de Nazareth Quarta Feira, Seis de Abril de 1650: Offerecidos a Magestade de el Rey Dom Joam Quarto de Portugal / Pello Padre Frey Bernardo de Braga Lente de Theologia Dom Abbade de S. Bento de Pernambuco. Que Orou nestes Sentimentos</i></p>	<p>Bernardo de Braga OSB</p>	<p>Lizbona, Domingos Lopes Rosa</p>	<p>4o</p>	<p>portugalski</p>	<p>1651</p>	<p>H.G. 21354//1 P. H.G. 21754// 8 P. L. 1399// 1 A. R. 8981// 16 P. R. 21676// 7 P. R. 21779// 8 P. R. 21813// 12 P.</p>	<p>Tak: https://purl.pt/35448 Dodatkowo dygitalizacja dostępna także na stronie The Catholic University of America: https://cuisladora.wrlc.org/islandora/object/lima%3A28135</p>	<p>– Autor duchowny, benedyktyn, autor także innych wydanych drukiem kazań</p>
---	------------------------------	-------------------------------------	-----------	--------------------	-------------	---	--	--

Tytuł	Autor	Miejsce wydania, typografia	Format	Język	Rok	Sygnatura w BNP	Dygitalizacja przez BNP	Inne informacje
<i>Perfidia de Alemania, y de Castilla, en la Prision, Entrega, Accusacion, y Proceso, del Serenissimo Infante de Portugal Dom Duarte : Fidelidad de los Portugueses, en la Acclamacion de su Legitimo Rey, el Muy Alto, y Muy Poderoso Don Juan, Quarto... : Respondese a lo que Errada, Fatua, y Escandalosamente Quiso Escribir Don Nicolàs Fernandes de Castro, Senador de Milan... / El Doctor Francisco Velasco de Gouvea</i>	Francisco Velasco de Gouveia	Lizbona, Oficina Craesbeekiana	20	hiszpański	1652	H.G. 3073 A. H.G. 25819 V. H.G. 36502 V. S.C. 28148 V. D.S. XVII-80. RES. 1191//2V	Nie. Dygitalizacje są jednak dostępne w Google Books np. https://books.google.pl/books?id=EvkUAAAQA-AJ&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false z Uniwersyteit Bibliothek z Gandawy.	– Jurysta związany z restauracją, autor innych prac o tej tematyce – Bardzo obszerny traktat – Odpowiedź na dzieło Nicolása Fernández de Castro, <i>Portugal conuenzi da con la razon para ser venzida con las catholicas potentissimas armas de don Philippe IV el Pio ... sobre la iustissima recuperacion de aquel reyno y la iusta prision de don Duarte de Portugal...</i> (1648). Dostępna na: https://digibug.ugr.es/handle/10481/5153 . Por. Delgado: 99–100, przypis 9; 108, przypis 93.
<i>Serenissimi D. Edvardi Infantis Portugalliae in Meritis in Carcere in Vicvlis in Venditione Effigies</i>	Jean Picard	brak danych	16,2 x 12,3	brak danych	1643	E. 1620 P.	Tak: https://purl.pt/22476	– Rycina, zgodnie z katalogiem i drukami (hiszpański i francuski) u Antóniego Moniza de Carvalho i Manuela Fernandes de Vila Real

Aneks 2¹⁵
Zestawienie – język druków z korpusu¹⁶

	Liczba – język
portugalski	14
António de Miranda Henriques	1
António de Sousa de Macedo	1
António Moniz de Carvalho	1
António Moniz de Carvalho	1
Bento de Sequeira	1
Bernardo de Braga	1
Diogo de Areda	1
Francisco de Sousa Coutinho	1
Jerónimo Correia	1
João de São Bernardino	1
Luís de Sousa	1
Manuel Coelho de Carvalho	1
Manuel das Chagas	1
Timóteu de Seabra Pimentel	1
hiszpański	3
Francisco Velasco de Gouveia	1
Luís Marinho de Azevedo	1
Manuel Coelho de Carvalho	1
francuski	1
Manuel Fernandes de Vila Real	1
łaciński	1
António Moniz de Carvalho	1
Suma końcowa	19

Zestawienie – drukarze odpowiedzialni za druki z korpusu

	Liczba – drukarz
Oficina Craesbeeckiana	6
Bento de Sequeira	1
Diogo de Areda	1

¹⁵ Przygotowane przez autorkę. Autorka dziękuje za wskazówki dr. J. Diasowi.

¹⁶ Jest to język dominujący tekstu. W przypadku Antónia de Mirandy Henriquesa, omawianym w artykule, tekst w języku portugalskim, z portugalskojęzycznym tytułem, zawiera elementy w innych językach.

	Liczba – drukarz
Francisco Velasco de Gouveia	1
Jerónimo Correia	1
Luís de Sousa	1
Timóteu de Seabra Pimentel	1
brak danych ¹⁷	4
António de Sousa de Macedo	1
António Moniz de Carvalho	3
António Álvares	2
João de São Bernardino	1
Manuel das Chagas	1
Domingos Lopes Rosa	2
António de Miranda Henriques	1
Bernardo de Braga	1
Manuel da Silva	2
Manuel Coelho de Carvalho	2
Jean Paslé	1
Manuel Fernandes de Vila Real	1
Jorge Rodriguez	1
Francisco de Sousa Coutinho	1
Lourenço de Anvers	1
Luís Marinho de Azevedo	1
Suma końcowa	19

Zestawienie – rok wydania poszczególnych druków z korpusu

	rok wydania
1641	1
Francisco de Sousa Coutinho	1
1642	2
António de Sousa de Macedo	1
António Moniz de Carvalho	1
1643	1
Manuel Fernandes de Vila Real	1

¹⁷ Przy czym dwa druki Antónia Moniza de Carvalha prawdopodobnie zostały wydane przez Domingosa Lopesa Rosę, co zwiększyłoby liczbę sygnowanych przez niego druków do czterech. Patrz Aneks 1.

	rok wydania
1645	1
Luís Marinho de Azevedo	1
1649	3
Jerónimo Correia	1
Manuel Coelho de Carvalho	2
1650	6
António de Miranda Henriques	1
Bento de Sequeira	1
Diogo de Arede	1
João de São Bernardino	1
Luís de Sousa	1
Timóteu de Seabra Pimentel	1
1651	1
Bernardo de Braga	1
1652	1
Francisco Velasco de Gouveia	1
po 3.09.1649	1
Manuel das Chagas	1
po 4.02.1641	2
António Moniz de Carvalho	2
Suma końcowa	19

Dr Anna Działak-Szubińska – is assistant professor at the Faculty of Modern Languages, University of Warsaw. Field of expertise: history of Portuguese literature, history of Portugal, book history in the Iberian world. Publications in Polish, Portuguese, Spanish, English, on such topics as: Portuguese tales of origin, black and white legend of D. Teresa – mother of the first Portuguese king, CLIL in Portuguese literature teaching, Portuguese historiography of the Iberian union period. Awardee of: NCN Miniatura 3 scholarship, Instituto Camões research scholarship.
e-mail: anna.dzialak-szubinska@uw.edu.pl